

УДК 347.23

Некіт Катерина Георгіївна,кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ВІДНОСИН ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПРИНЦИПАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА (DCFR)

Постановка проблеми. Незважаючи на досить тривалий період існування інституту довірчої власності у цивільному законодавстві України, питання, пов'язані з суб'єктним складом відносин довірчої власності й досі залишаються дискусійними. Основна проблема виникає з нерозуміння правового становища установника довірчої власності та довірчого власника, оскільки тут постає питання, чи не приведе встановлення довірчої власності до виникнення одночасно двох власників на одне й те саме майно.

Стан дослідження теми. Незважаючи на присвячення проблемам довірчого управління та довірчої власності численних праць зарубіжних та вітчизняних вчених (Р.А. Майданика, І.В. Венедіктової, Ю.В. Курпас, Л.Ю. Міхєєвої, Д.В. Петеліна), у цих сферах залишається ще багато дискусійних питань. Зокрема, інтерес представляє визначення суб'єктного складу правовідносин довірчої власності та виявлення особливостей правового статусу цих суб'єктів.

Спробуємо проаналізувати особливості правового стану установника довірчої власності та довірчого власника за цивільним законодавством України та порівняти вимоги, що висуваються вітчизняним законодавцем до вказаних суб'єктів з європейською практикою визначення вимог до суб'єктів відносин довірчої власності, що знайшла своє узагальнене відображення в Модельних правилах європейського приватного права (так звані DCFR). Зазначене й виступає **метою** цієї статті.

Виклад основного матеріалу. За цивільним законодавством України суб'єктами правовідносин довірчої власності є установник довірчої власності, довірчий власник та вигодонабувач. У деяких випадках довірча власність може бути встановлена в інтересах самого установника, який, у такому разі, виступає одночасно й вигодонабувачем. Тоді

у правовідносинах довірчої власності фігурують лише два суб'єкти.

Установником довірчої власності є особа, в результаті волевиявлення якої виникають правовідносини довірчої власності. У якості установника може виступати як фізична, так і юридична особа, що володіє необхідним обсягом правоздатності та дієздатності. Також установником може бути держава в особі її органів, які діють від імені власників майна у зв'язку з неможливістю останніх здійснювати своє право власності на це майно [1, с. 310].

Загальні правила щодо визначення установників довірчої власності встановлені ст. 1032 ЦК України, яка закріплює перелік осіб, що можуть виступати установниками довірчого управління майном. Але у випадку, коли з договору довірчого управління майном виникає право довірчої власності на отримане в управління майно, вимоги, які передбачені законодавством щодо установника довірчого управління, поширюються й на установників довірчої власності. Зокрема, установником довірчої власності, за загальним правилом, виступає власник майна, проте, у деяких випадках установниками можуть виступати опікуни, піклувальники, а також органи опіки та піклування, які діють на користь власників майна (малолітніх, недієздатних чи обмежено дієздатних або визнаних безвісно відсутніми осіб).

З урахуванням того, що у довірчу власність можуть бути передані не лише речі, як матеріальні об'єкти, але й права, посвідчені цінними паперами, виняткові права та інше майно, поняття «власник майна» (який виступає установником довірчої власності) підлягає розширювальному тлумаченню. Так, установниками довірчої власності можуть бути також суб'єкти деяких зобов'язальних та виняткових прав, наприклад, вкладники банків та інших кредитних організацій, володільці цінних

паперів, автори та патентовласники, оскільки належне їм майно у вигляді відповідних прав вимоги або виняткових прав також може бути передано в довірчу власність [2, с. 120].

У випадках, прямо передбачених законом, установником довірчої власності може бути не власник майна, а інша особа, що вказана в законі. Такі ситуації можуть мати місце, коли внаслідок певних обставин власник позбавлений можливості самостійно піклуватися про своє майно, а потреба в цьому існує. Так, якщо власником майна є фізична особа, місце перебування якої невідоме або її визнано безвісно відсутньою, установником довірчої власності може виступити орган опіки та піклування (ч. 2 ст. 1032 ЦК України).

Якщо управління потребує майно малолітньої особи або фізичної особи, визнаної недієздатною, установником довірчої власності може бути опікун або орган опіки та піклування. Така можливість передбачена ч. 3 ст. 1032 ЦК України та ч. 4 ст. 72 ЦК України, згідно якої якщо підопічний є власником нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном або передати його за договором в управління іншій особі. Згідно ч. 4 ст. 1032 ЦК України, якщо власником майна є неповнолітня особа, установником довірчої власності може бути ця особа за дозволом батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Дане положення відповідає загальним принципам вчинення правочинів неповнолітніми особами, які володіють неповною дієздатністю. Такі особи можуть самостійно вчиняти лише правочини, передбачені ч. 1 ст. 32 ЦК України, а інші правочини (до яких відноситься й укладення договору довірчого управління майном) – лише за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Відповідно до ч. 5 ст. 1032 ЦК України, якщо власником майна є особа, цивільна дієздатність якої обмежена, установником довірчої власності має бути її піклувальник.

Довірчим власником є особа, якій передається в довірчу власність майно, і яка від свого імені володіє, користується та розпоряджається цим майном в інтересах вигодонабувача та з урахуванням встановлених обмежень. Відповідно до вимог діючого законодавства, довірчим власником може бути суб'єкт підприємницької діяльності (ч. 1 ст. 1033 ЦК України), як фізична, так і юридична особа. Очевидно, наведене положення обумовлено тим, що інститут довірчої власності орієнтований, перш за все, на використання у сфері підприємництва, а діяльність довірчого власника, як правило, спрямована на отримання прибутку або іншої вигоди з майна і у більшості випадків носить ризиковий характер.

З одного боку, вимога щодо наявності в довірчого власника статусу суб'єкту підприємницької

діяльності може бути оцінена позитивно, оскільки забезпечує більш повний захист інтересів установника довірчої власності. Але, з іншого боку, видається, що вимоги до довірчого власника мають бути зумовлені сферою застосування довірчої власності. Довірчавласність може бути встановлена як з комерційною, так і з некомерційною метою, наприклад, при передачі в довірчу власність майна підопічного. Як правило, у таких випадках довірчим власником є особа з числа родичів або близьких осіб підопічних, оскільки інші особи не завжди зацікавлені у здійсненні управління таким майном на професійній основі. Тому представляється, що у випадках, коли довірча власність встановлюється за підставами, передбаченими законом (наприклад, передача в довірчу власність майна підопічного) має бути допущене призначення довірчим власником громадянина, що не є підприємцем, або некомерційної організації. Такий підхід пояснюється тим, що в останньому випадку діяльність довірчого власника спрямована, перш за все, на збереження та цільове використання майна (а не на використання його у підприємницькій діяльності), що звільняє його від необхідності бути суб'єктом підприємницької діяльності.

Цивільним законодавством України встановлено низку обмежень щодо довірчого власника. Так, не може бути довірчим власником орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування, якщо інше не встановлене законом. Така заборона пояснюється тим, що довірчий власник несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями майном, що належить особисто йому. Наведені висновки впливають з положень ст. 1033 та ст. 1043 ЦК України. Вигодонабувач також не може бути довірчим власником, що випливає зі змісту ч. 3 та ч. 5 ст. 1033 ЦК України, оскільки це суперечить самій суті української моделі довірчої власності, яка передбачає виконання дій винятково в чужому інтересі.

У деяких випадках до управителя майном пред'являються спеціальні вимоги. Так, наприклад, згідно ст. 2 Закону України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» від 19 червня 2003 року, управителем (довірчим власником) повинна бути фінансова установа, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та отримала в установленому порядку дозвіл/ліцензію. Статутний капітал такої установи має становити не менше одного мільйона євро, і повинен бути повністю сплачений виключно грошовими коштами до початку залучення коштів від установників управління майном. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про іпотечне

кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19 червня 2003 року, управитель (довірчий власник) – фінансова установа, яка діє від свого імені, здійснюючи управління іпотечними активами в інтересах установника управління іпотечними активами, та має відповідний дозвіл/ліцензію. Крім того, у ст. 34 вказаного Закону передбачається ще ряд вимог, яким повинен відповідати довірчий власник іпотечних активів. У такій ситуації довірчим власником може бути банк, який має дозвіл Національного банку України на виконання операцій з довірчого управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами, або інша фінансова установа, якщо вона відповідає вимогам, встановленим спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг.

Вигодонабувачем у правовідносинах довірчої власності є особа, на користь якої здійснюється управління переданим у довіру власністю майном. Це може бути як сам установник управління, так і вказана ним третя особа (ст. ст. 1029, 1034 ЦКУ України). У останньому випадку договір довірчого управління, яким встановлюється довірка власність на передане в управління майно, укладається за моделлю договору на користь третьої особи (ст. 638 ЦКУ України). При цьому вигодонабувач, незважаючи на те, що не приймає участі в укладенні договору, одержує право вимагати від довірчого власника належного виконання своїх обов'язків і право пред'являти свої претензії до довірчого власника (ч. 2 ст. 1034 ЦКУ України).

Вигодонабувачем у відносинах довірчої власності може бути будь-яка фізична, юридична особа чи держава. Виключення встановлене лише щодо самого довірчого власника, який, як зазначалось, не може бути вигодонабувачем за тим самим договором (ч. 3 ст. 1033 ЦКУ України).

У деяких випадках вигодонабувач може визначитися у самому законі. Так, у разі передачі в довіру власність майна підопічних, вигодонабувачем, згідно закону, завжди є підопічний (ст. 72 ЦКУ України). У разі передачі в довіру власність майна безвісно відсутньої особи, договір укладається на користь безвісно відсутнього (оскільки вважається, що громадянин залишається живим), або на користь його утриманців [3, с. 3].

Що стосується європейських вимог до статусу учасників відносин довірчої власності, то вони визначені у ст. X.-1:203 Принципів DCFR [4]. Відповідно до вказаної статті, засновником трасту за Принципами DCFR може бути особа, що створює або має намір створити траст за допомогою здійснення юридичного акту. У ч. 5 вказаної статті закріплено, що засновник трасту може бути одночасно дові-

рчим власником або вигодонабувачем, що відрізняє європейський підхід від підходу вітчизняного законодавця, оскільки, законодавством України, не передбачається можливість поєднання в одній особі установника довірчої власності та довірчого власника, відносини довірчої власності припускають наявність як мінімум двох суб'єктів.

Довірчим власником згідно з вимогами, встановленими Принципами DCFR є особа, у якої трастовий фонд залишається або якою він отримується при створенні або пізніше, в час або після призначення і яка несе обов'язки, встановлені правилами статті X.-1:201 Принципів DCFR (Поняття трасту). Відповідно до ч. 5 ст. X.-1:203 Принципів DCFR, довірчий власник може бути також і вигодонабувачем, що знову ж таки відрізняється від вимог українського цивільного законодавства, згідно яким, як зазначалось, не допускається можливість поєднання функцій довірчого управителя та вигодонабувача в одній особі (ст. 1033 ЦК України).

Принципами DCFR також передбачена можливість призначення кількох довірчих власників одночасно. Так, відповідно до ст. X.-1:204 Принципів DCFR, за наявності кількох довірчих власників траст визнається солідарним. Якщо трастові активи довіряються кільком довірчим власникам спільно, їм належить право спільної власності.

Вигодонабувачем за Принципами DCFR є особа, яка згідно умовам трасту має право на отримання вигоди або можливість одержати вигоду від трастового фонду. Вигодонабувач має право вимагати від довірчого власника виконання обов'язків у тій мірі, у якій вони стосуються його права на отримання вигоди або можливості отримати вигоду від трастового фонду. Цікаво, що згідно зі ст. X.-1:205 Принципів DCFR, при встановленні трасту для досягнення суспільно корисних цілей до числі осіб, які мають право вимагати від довірчого власника виконання його обов'язків, відносяться посадові особи чи орган, наділений відповідною компетенцією або інша особа, яка має достатній інтерес у виконанні обов'язків. Очевидно, таким чином забезпечується захист інтересів вигодонабувача у тих випадках, коли він не може здійснювати захист своїх прав самостійно (наприклад, якщо це малолітня чи недієздатна особа).

Крім іншого, ст. X.-1:203 DCFR передбачено можливість введення у структуру відносин довірчої власності ще одного суб'єкту – трастового помічника. Ним є особа, яка відповідно до умов трасту наділена правом призначати чи відстороняти довірчого власника або давати згоду на складення ним обов'язків. Очевидно, така особа може виконувати контролюючі функції або представляти інтереси установника за його відсутності.

Висновки. Отже, як бачимо, вимоги, встановлені українським законодавством щодо суб'єктів довірчої власності дещо відрізняються від узагальненого європейського підходу до визначення таких

вимог. Вказані відмінності мають бути враховані при подальшій адаптації українського законодавства до європейських стандартів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майданик Р.А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Р.А. Майданик. – К. : Київський університет, 2002. – 502 с.
2. Гражданское право : учеб. : в 2-х т. Т. 2. – Полутом 2. / Под ред. Е. А. Суханова. – [2-е изд.]. – М. : БЕК, 2000. – 544 с.
3. Колосов Д.Ю. Субъекты договора доверительного управления имуществом / Д.Ю. Колосов // Юрист. – 2004. – № 10. – С. 2-4.
4. Рассказова Н.Ю. Модельные правила европейского частного права / Н.Ю. Рассказова. – М. : Статут, 2013. – 989 с.

Некіт Катерина Георгіївна

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ ВІДНОСИН ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ПРИНЦИПАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА (DCFR)

Статтю присвячено дослідженню правового статусу суб'єктів відносин довірчої власності за цивільним законодавством України та принципами європейського приватного права (DCFR). Проаналізовано вимоги щодо правового статусу установника довірчої власності та довірчого власника. Визначено відмінності вимог, встановлених українським законодавством щодо суб'єктів довірчої власності, від узагальненого європейського підходу до визначення таких вимог.

Ключові слова: договір довірчого управління майном, довірчий власник, установник довірчої власності, вигодонабувач, DCFR.

Некіт Катерина Георгиевна

ПРАВОВОЙ СТАТУС СУБЪЕКТОВ ОТНОШЕНИЙ ДОВЕРИТЕЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ ПО ГРАЖДАНСКОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ И ПРИНЦИПАМ ЕВРОПЕЙСКОГО ЧАСТНОГО ПРАВА (DCFR)

Статья посвящена исследованию правового статуса субъектов отношений доверительной собственности по гражданскому законодательству Украины и принципам европейского частного права (DCFR). Проанализированы требования относительно правового статуса учредителя доверительной собственности и доверительного собственника. Определены отличия требований, установленных украинским законодательством относительно субъектов доверительной собственности, от обобщенного европейского подхода к определению таких требований.

Ключевые слова: договор доверительного управления имуществом, доверительный собственник, учредитель доверительной собственности, выгодоприобретатель, DCFR.

Nekit Kateryna Heorhiyivna

LEGAL STATUS OF SUBJECTS OF TRUST RELATIONS UNDER THE CIVIL LAW OF UKRAINE AND PRINCIPLES OF EUROPEAN PRIVATE LAW (DCFR)

The article is devoted to research the legal status of the subjects of relationship trust under the civil legislation of Ukraine and the principles of European private law (DCFR). Requirements of rather legal status of the trustor and the trustee are analysed. The difference of the requirements established by the Ukrainian legislation concerning the subjects of trust from the European definition of such claims is determined.

It is suggested to distinguish the requirements to status of the trustee depending on the sphere of origin of relations of the property trust management agreement (commercial or noncommercial).

Keywords: the property trust management agreement, trustee, trustor, DCFR.